

KÖZLEMÉNYEK

Mikor jelent meg a »Laubáni Biblia«? Már a 13. században város volt az alsó-sziléziai Lauban (a mai lengyel Lubán). Régi gimnáziumának épülete 1591-ben, a városházáé 1541-ben készült el. Lakói nagyobb részben Luther követői voltak, így a hazai evangélikusok is természetesen találhattak kapcsolatot a magyarázatos Újszövetség kinyomtatására a 18. században, mikor ez itthon egyházpolitikailag megvalósíthatatlannak látszott.¹

A magyarázatos fordítás három neves szerzője nem nevezte meg magát. Szenicei Bárány György (1682—1757)², Sartorius Szabó János (1695—1756)³ és Szenicei Bárány János (1716—1758)⁴ végezte el a szerkesztést, sajtó alá rendezést, szervezést, és írta az előszót is — szintén névtelenül.

Azt jelenthetné a címlapon olvasható nyomtatási év, 1754, hogy a püspök atya vezetésével elkészült kötet még élete utolsó éveiben megörvendeztette a jeles pietista lelkész kör legnevesebb tagját. Ez a magától értetődő adat azonban a kötet önbizonyosága szerint megérett a helyesbítésre.

„*Strachowsky filius sculpsit Vratislaviae, 1758*” — olvassuk a rézmetszetes díszcímlapon, és ugyanígy az Apostolok Cselekedetei mellé csatolt térképen; s úgy látszik, a szakirodalom nem méltatta ezt a tényít figyelemre az elmúlt két évszázad folyamán.⁵

¹ A Komáromi Csipkés György fordításának kinyomtatása, majd itthoni sorsa eléggé szemlélteti a Türelmi rendelet előtti időben a hazai protestantizmus lehetőségeit. Debrecenben ugyan nyomtattak Újszövetséget a század közepétől, a teljes magyar Bibliát viszont változatlanul németalföldi és svájci protestáns kapcsolatok segítségével lehetett nyomtatniuk és forgalmazniuk. E mellett az anticalvinista irányzat hatása is gyanítható ama törekvés mögött, hogy külföldön nyomtatott, a reformátusoktól független, teljes Biblia készüljön a hazai Luther-követők használatára, ennek jegyében igyekezett már Torkos András is, noha a jeles tanultságú pásztor számára egykori tanulmányai színhelyén, az affiliatio jeleként nyomtatott kötet magától értetődött. A Carolina Resolutio után még inkább fölerősödött cenzúra árnyékában mindezek a kérdések létfontosságúak voltak a hazai protestantizmus számára; de még a hitvalló munkák hamis impresszummal megjelentetett kiadásainak teljes áttekintésével sem rendelkezünk. Még inkább késik a bibliafordítás új kutatási adatokkal frissített, valóban mai szempontú és teljességre törekvő áttekintése.

² Mindmáig egyetlen alapos feldolgozásunk van, SCHMIDT János: *Szenicei Bárány György, a nagy pietista élete és munkássága*. . . [Paks] 1940; ezen túl csak a kétszázados megemlékezést regisztrálhatjuk (Lelkipásztor 1957. 234—237); ld. még SZINNYEI I, 547—548 és ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon*, Bp. 1977. 48.

³ SZINNYEI XII. 233—235, ThSz 1940. 570—574 és ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon*, Bp. 1977. 525—526 — egyéb részletek Schmidt előbb említett munkájában.

⁴ SZINNYEI I. 552 — valamint az előző két jegyzetben megnevezett korábbi irodalom.

⁵ Az eddig látott példányok között, ha címükük ép volt, s nem hiányzott a térkép, nem sikerült tipográfiai vagy más eltérést észrevennem. Használtam (több magángyűjteményben őrzött példány mellett) az OSZK 820.623 (korábban *Bibl 788j*) jelzetű, valamint a Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár, Debrecen, Sz 275 (Erdős Károly példánya) és Sz 1437 jelzetű példányait.

A cseh származású Bartolomeaus Strachovszky Boroszlóban volt rézmetsző.⁶ Okkal vélhetjük úgy, hogy a nyomtatás előrehaladtával kapta a megbízást, hogy készítse el a befejezéshez közeledő nyomtatás elé a címlapot és a szemléltető térképet. Találunk erre az előszóban is némi utalást.⁷

Mindebből a nyomtatási év helyesbítése következik. Elkezdődött a nyomtatás valóban még 1754-ben, de a munkálatok akadozva haladtak. Már csak a triász legfiatalabb tagja érte meg a befejezést. Szintén püspöki tisztséget viselt az atyai örökségben Szenicei Bárány János, aki két évvel korábban eltemette Szabó (Sartorius) Jánost, mikor az ő életének végén elkészült, talán forgalomba is került a kötet.

Elképzelhető ugyan az is, hogy voltak olyan példányok, amelyeket térkép és rézmetszetes címlap nélkül forgalmaztak. Azaz, a voltaképpeni megjelenés előtt jó egy esztendővel. S ha ezt valakinek sikerül egykorú adatok és ép példányok által igazolnia, akkor legalább specimennek tekinthető, vagy valóban variáns kiadás is helyet kaphat a bibliográfiai számontartásban, valamint az értékelő szakirodalomban.

Addig azonban, míg a kiadásváltozat megléte nem igazolható, el kell fogadnunk, hogy a megjelenés nem lehet korábbi a rézmetszetes térképlap és címlap elkészülténél. A »Laubáni Biblia« tehát 1758-ban jelent meg. Impresszuma: Laubán 1754 [1758], N. Schill ny.

FEKETE CSABA

Péteri Takáts József levelei Aranka Györgyhöz. Péteri Takáts József (1767—1821) után mindössze két nyomtatott mű maradt az utókorra¹, a teljes életmű azonban rejtve marad, minthogy fiának, a történetíró Takáts Sándornak a halála után az apa gazdag kéziratok irói hagyatéka, egyes kevés kivételektől eltekintve, elkallódik. Éppen száz éves az a kisebb monográfia is, amelyben Takáts Sándor megpróbálja apjának irói pályafutását felvázolni.² Ebből tudjuk, hogy Péteri Takáts József gróf Festetich László nevelőjeként 1798-ban kockázatos vállalkozása kezd: *Magyar Minerva* cím alatt akarja kiadni a magyar írók értékes kiadatlan kézirateit. Kezdetben a grófi család anyagi támogatását is élvezve, levélben fordul a kortárs magyar írókhoz és kiadható kéziratokat kér. A felkérésre — fia vallomása szerint — 102 levél érkezik, s e levelek is csaknem kivétel nélkül elvesztek. A Péteri Takáts József által írott levelek egy részének több szerencse jutott osztályrészül, s így az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társasághoz, Aranka Györgyhöz írott levelekből 5 maradt meg, ezek közül egyet Csúry Bálint adott ki.³

A Péteri Takáts-Aranka levelezés nem véletlenül jött létre: Erdélyben Aranka szorgalmazta a könyvkiadást, Bécsben és Pesten Péteri Takáts. A *Magyar Minerva* vállalkozásának sikere nem lett tartós, mint ahogy a grófi pártfogás sem: miután Péteri Takáts József lemond a nevelői pályáról, elmarad az évi 1000 forintos főúri támogatás. Az első kötetek mérsékelt anyagi sikere viszont nem tette lehetővé a vállalkozás tartós folytatását. Aranka Erdélyben kiadja a Társaság első darabját, és csaknem készen áll megszerkesztve a második kötet is. Létre is jött a kezdeti megegyezés a két különböző vállalkozás között: Erdélyből olyan kéziratokat vártak, amelyek „átetek” a session (azaz a társaság megvitatta az ülésein) és alkalmasak a kiadásra, Péteri Takáts József pedig verseket küldött és egy értekező, úttörő hangvételű írást *A hazai utazásról*. Ez utóbbi eséllyel pályázott volna az erdélyi megjelenésre, ha Aranka 1798 közepén nem vonul vissza a társaság irányításától, s ha sikerül végül is megoldani a folyamatos könyvkiadást. Sajnos a társaság megszerkesztett második kötete is kéziratban maradt.

Hányatott sors jutott osztályrészül az Erdélybe került Péteri Takáts kéziratoknak is. *A hazai utazásról* című írás a kolozsvári római katolikus főgimnázium Aranka-gyűjteményébe került (jelzet

⁶ U. THIEME—F. BECKER: *Allgemeines Lexikon der Bildender Künstler*. Leipzig 1938, XXXII. 151. (Strachowszky magyar kapcsolataira nem rendelkezem adatokkal).

⁷ „... a' magyarázatok a' két első Evagyélistákra ritkábban estenek. Mert mikor azokban fáradoztunk; nem-is gondoltuk, hogy ennyire fakadjunk, és a' könyv-nyomtató a' munkát siettette-is. Az után pedig, hogy a' nyomtatás meg-tsökkent, és azon kívül-is más dolgok adták elől magokat, több időnk lévén, a' két utolsó Evagyélistákat, és az Apostoli tselekedeteket még egyszer által olvastuk, és sok helyekhez bővebb magyarázatot ragasztottunk... Végtere a' nyomtatás mind tsak késedelmesebben folyván, az Apostoli levelekre sokkal több fejtő jegyzeteket rakhatánk...” (b_{2b} - b_{3a} levél)

¹ *Költeményes Munkái*. Béts. 1796. — *Erköltői Oktatások* melyeket Tolnai gr. Festetich László kedves tanítványának szívére kötött Péteri Takáts Josef. (1799.)

² TAKÁTS Sándor: *Péteri Takáts József*. Bp. 1890. 165. l.

³ CSÚRY Bálint: *Aranka Györgyhöz írt ismeretlen levelek*. ItK 1935. 52—54. (Béts, 1798. november 2.)